

STATUTUL ȘTIINȚIFIC AL PSIHOLOGIEI SOCIALE

1. Criza și chestiunile epistemologice

Psihologia socială modernă este caracterizată de opțiunea pentru metoda experimentală. Totuși, credința în eficiența și întemeierea experimentului a fost deseori zdruncinată. Sfârșitul deceniului al 7-lea și începutul deceniului al 8-lea reprezintă o perioadă de criză în istoria psihologiei sociale în care a fost pusă la îndoială moștenirea experimentală. Un cunoscut analist al acestui fenomen scria în 1975: “În ultimii 10 ani, mulți psihologi sociali și-au pierdut entuziasmul și convingerea că disciplina lor se va dezvolta în viitor”.

Receptarea intensă a momentului de criză este vizibilă în revistele de psihologie socială din această perioadă. Multe din ele au găzduit polemici aprinse între cei ce susțineau că cercetările pot continua în maniera în care fuseseră efectuate și cei care propuneau schimbări mai mult sau mai puțin radicale. Criza a avut trei aspecte.

1. Problema etică. Sunt practicile de cercetare etice? Protejează ele subiecții? Este nevoie de metodologii alternative, mai pure din punct de vedere etic?

2. Problema limitelor experimentului de laborator. Aceasta a constituit, de fapt, nucleul crizei. În această perioadă s-a dezbătut mult rolul subiectului în experiment, bias-urile pe care le introduce el, precum și rolul experimentatorului.

3. Problema presupuzițiilor fundamentale ale domeniului, care este o problemă de filosofie a științei. Ea a fost formulată astfel: în ce sens poate fi considerată psihologia socială o disciplină științifică? Criticile metateoretice se refereau la eșecul psihologiei sociale de a trata contextele politice, ideologice și istorice ale comportamentului social. Potrivit celor ce reproșau aceste lipsuri comunității de psihologie socială (între ei: Kenneth Gergen, Henri Tajfel, Serge Moscovici, William McGuire), acest vid socio-istoric apăruse datorită unei concepții pozitivistice asupra științei, în care faptele și adevărurile erau văzute ca abstracte, generale și transitorice.

O obiecție importantă legată de acest ultim aspect al crizei era aceea că psihologia socială eșuase în a produce cunoștințe relevante și utile din punct de vedere social.

Un rol extrem de important în disputele din această perioadă privind statutul științific al psihologiei sociale l-a avut articolul lui Kenneth Gergen din 1973 intitulat *Social psychology as history*. În cele ce urmează ne vom sprijini pe acest studiu, precum și pe cartea publicată de Gergen în 1982: *Toward transformation in social knowledge*.

2. Legi transitorice și procese invariante

În textul din 1973, principalul obiectiv al lui Gergen este de a demonstra că în psihologia socială, cercetarea are o esență istorică. El identifică psihologia socială cu istoria, negând posibilitatea unor explicații care să permită predicții. Gergen vorbește de perisabilitatea istorică a cunoștințelor psiho-sociale, înțelegând prin ea faptul că psihologii sociali trebuie să se mulțumească să cerceteze evenimentele prezente, întrucât predicția și stabilirea unor legi științifice ale comportamentului social nu sunt posibile.

Întreaga concepție a lui Gergen în această privință are la bază ideea că faptele studiate de psihologia socială sunt nerepetabile și fluctuează semnificativ în timp. Întrucât faptele nu sunt stabile, cunoașterea științifică nu se poate acumula ca în alte științe: o astfel de cunoaștere nu depășește un anumit moment, ea este specifică.

Legile comportamentului social sunt imposibil de stabilite. Nu se pot postula legi de tipul: în orice situație în care există frustrare, individul se va manifesta agresiv. Sau: de fiecare dată când două cogniții se contrazic, individul va încerca să înlăture disonanța. Dacă instabilitatea faptelor compromite posibilitatea legilor sociale transitorice, atunci psihologia socială nu poate presupune regularitatea de care este nevoie pentru confirmarea inductivă.

Manis l-a contrazis pe Gergen într-un articol din 1976, arătând că nu trebuie să căutăm regularități ce se manifestă în comportamentul oamenilor în diferite situații. Mai curând, regularitatea poate fi inferată din existența unor procese psihologice subiacente, care operează manifestându-se în diferite forme de comportament în circumstanțe diverse. Potrivit acestui autor, procesele care controlează comportamentul social pot fi relativ stabile, deși ele operează într-o varietate nesfârșită de conținuturi sociale. Astfel de procese invariante nu sunt observabile, dar cercetările empirice își pot propune studiul consecințelor lor observabile.

3. Diferența dintre științele naturii și științele sociale

Criza din psihologia socială a atras atenția asupra deosebirilor dintre psihologia socială, o știință socială prin excelență, și științele naturale. Gergen compară absența legilor transitorice din psihologia socială cu fenomenele stabile din științele naturale. Dar el depășește această

Ștefan Boncu – Psihologie socială

Cursul 3

chestiune a regularității, identificând alte două diferențe fundamentale între științele sociale și cele naturale: diferența în ceea ce privește obiectul de studiu (între ființele umane și lucrurile fizice) și diferența privind consecințele cercetării în cele două grupuri de științe (între efectele ce rezultă din compararea concluziilor studiilor asupra comportamentului uman și efectele ce rezultă din raportarea concluziilor studiilor asupra obiectelor fizice).

4. Omul ca obiect de studiu

În ce fel diferă oamenii ca obiecte de studiu de lucruri? Potrivit lui Gergen, preconcepțiile observatorului din științele sociale marchează mult mai apăsător rezultatele cercetării decât cele ale observatorului din științele naturale. De aceea, consensul între cercetătorii din științele naturale nu pune probleme, în vreme ce în științele sociale consensul e mult mai dificil de obținut.

Fenomenele ce prezintă interes pentru științele sociale nu sunt aspecte fizice ale comportamentului (de exemplu, descrierea poziției brațului cuiva), ci sensurile sociale atașate comportamentului (de exemplu, faptul că cineva a ridicat brațul ca să lovească pe altul).

Obiectele fizice au calități ce reflectă constrângerile legilor naturale, calități pe seama cărora se poate prezice ce se va întâmpla cu ele în anumite condiții. Evident, dintr-un anumit punct de vedere, și oamenii sunt obiecte fizice (organisme) și Gergen admite că studiul proceselor fiziologice în psihologia experimentală se apropie de științele naturale. Dar el consideră caracteristicile biologice ale organismului uman ca având o contribuție minoră în determinarea interacțiunii sociale. Comportamentul oamenilor depinde mai curând de dispozițiile achiziționate, ce se modifică substanțial în timp.

La acest ultim punct de vedere, Gergen mai adaugă un argument: el remarcă existența unor valori umane care împiedică constituirea unor generalizări empirice identice celor din științele naturale. Printre acestea, sunt menționate dorința de libertate, dorința de unicitate, valorizarea imprevizibilității.

5. Feed-back-ul către obiectele de studiu

Ideea bias-ului introdus în cercetările sociale de feed-back-ul furnizat subiecților are un rol important în argumentarea lui Gergen. El nu numai că-și exprimă convingerea că obiectul de studiu din științele sociale este calitativ diferit de cel din științele naturale, dar arată că în procesul de transmitere a informațiilor și concluziilor reieșite din studii, cercetătorii din științele sociale

Ștefan Boncu – Psihologie socială

Cursul 3

alterează fenomenele pe care le studiază într-o manieră ce n-are corespondent în științele naturale.

Deși esențială, remarca lui Gergen este extrem de simplă: oamenii pot afla despre concluziile cercetărilor din științele sociale și pot fi influențați de ele, în vreme ce obiectele fizice rămân nepăsătoare la discursul științelor naturale despre ele. Cercetătorii din științele sociale au chiar datoria să comunice rezultatele demersurilor lor empirice: societatea și cercetarea socială alcătuiesc un circuit închis, în care feed-back-ul cercetărilor este esențial pentru evoluția socială.

Gergen a reliefat *efectele de luminare* ce apar în stadiul de predicție. Acestea se referă la orice modificare în comportamentul social apărută ca urmare a difuzării cunoștințelor din științele sociale. Odată ce indivizii află despre o secvență stimul-răspuns, ei pot fi influențați de aceste expectanțe comunicate de textele științifice sau de cele de popularizare și pot să confirme predicția (fenomenul de auto-îndeplinire a profețiilor).

Mai grav încă, având în vedere dorința oamenilor de autonomie, unicitate, imprevizibilitate, efectele de luminare se pot manifesta într-o direcție opusă – predicțiile din științele sociale pot influența indivizii în așa fel încât aceștia să încerce să infirme aceste predicții.

Din punctul de vedere al acestor efecte, psihologia socială nu poate fi obiectivă și liberă de influențele valorilor sociale. Potrivit lui Gergen, efectele de luminare modelează valorile sociale în mod direct iar metodele menite să introducă obiectivitatea sunt sortite eșecului. Teoreticienii sociali au opțiuni ideologice, favorizând anumite forme de activitate socială, anumite clase sociale și anumite valori.

6. Controverse actuale

În privința instabilității fenomenelor sociale, unul din argumentele lui cele mai importante, Gergen s-a străduit să demonstreze existența schimbării sociale, precum și imposibilitatea replicării unor efecte puse în evidență de cercetările de psihologie socială – de exemplu, sleeper effect.

Barry Schlenker, unul din psihologii sociali experimentalisti care au purtat o îndelungată polemică cu Gergen, s-a opus acestei argumentări, arătând că există similități ori regularități transculturale. Schlenker citează, de exemplu, fenomenul de facilitare socială pentru a ilustra ideea că psihologia socială a dezvoltat generalizări universale și transistorice.

Ștefan Boncu – Psihologie socială

Cursul 3

În privința studierii fenomenelor sociale, poziția lui Gergen este fermă: științele socio-comportamentale sunt în mod esențial non-empirice, în sensul că teoriile lor nu pot fi construite, susținute ori falsificate prin observație. Observațiile cercetătorilor din științele sociale sunt influențate de înțelesul pe care îl atribuie fenomenelor, iar înțelesul este în funcție de consensul social.

În privința metodelor de conceptualizare, Schlenker a depus multe eforturi pentru a preîntâmpina obiecțiile lui Gergen, susținând că activitatea de conceptualizare se desfășoară în științele sociale la fel ca în cele naturale. El a arătat, în ciuda argumentelor lui Gergen, că presupuzițiile teoretice în cele două grupuri de științe sunt identice: abstracte și condiționale (au forma clasică dacă... atunci). Pe de altă parte, Schlenker a sugerat, în ceea ce privește conceptualizarea, că sistemele fizice și cele sociale la care se aplică presupuzițiile teoretice în cele două științe au o natură identică. În științele sociale, ca și în cele naturale, ele sunt deschise (influența exterioară) și numai prin procedurile de laborator se pot aproxima condiții ideale creând artificial sisteme relativ izolate.

În privința predictibilității, Schlenker a atras atenția că nici științele naturale nu pot face întotdeauna predicții absolut exacte: de exemplu, în ciuda preciziei pe care o dovedește fizica în studiul obiectelor aflate sub acțiunea forței de atracție a pământului, ea nu poate să indice cu precizie ce frunze vor cădea pe gazonul din fața casei cuiva în condițiile unui vânt de 47 de km/h. La fel, științele naturii nu pot face predicții exacte cu privire la cutremure.

*

Desigur, Gergen nu are dreptate în toate privințele. Faptul că psihologia socială contemporană rămâne în bună măsură experimentală și face predicții dovedește că obiecțiile lui n-au avut puterea să schimbe radical natura activității de cercetare din această știință. Totuși, argumentele aduse de el, ca și toate polemicile din timpul așa-zisei perioade de criză au ascuțit sensibilitatea metodologică a psihologilor sociali. Generația actuală de cercetători dovedește o scrupulozitate deosebită în ceea ce privește metoda și știe să apere cu argumente întemeiate statutul științific al psihologiei sociale.